

alleen de Haarlemmermeer. Aardig in dit deel is de uitwerking van de notie dat de noodzaak tot inpoldering veelal is veroorzaakt door de Hollanders zelf. De grote vraag naar turf leidde tot vervening op grote schaal. Het voorschrift dat de verveners de veengaten moesten dichten, werd echter massaal met voeten getreden en grote stukken land veranderden in de loop van de eeuwen in grote wateren.

Het derde deel, dat gaat over het Zuiderzee-project, is ronduit teleurstellend. Dit stuk gaat voor een groot deel over de gevolgen van de afsluiting en inpoldering van de Zuiderzee voor de visserij. Daarna volgt een korte beschrijving van de drooglegging en de kolonisatie van de Wieringermeer. Vervolgens gaat Van der Ham zeer kort in op de Noordoostpolder. Hier gaat hij wel erg kort door de bocht; alle subtiliteit die door jaren historisch onderzoek is vastgelegd, verdwijnt bij zijn beschrijving. Oostelijk Flevoland behandelt hij in de marge. Over Zuidelijk Flevoland – Almere wordt niet eens genoemd – schrijft hij vrijwel niets. Opvallend is dit wel, want in *Verover mij dit land* komen deze polders en de maatschappelijke ontwikkelingen die ze hebben gevormd wel aan de orde.

Hollandse polders voegt in wetenschappelijk opzicht niets nieuws toe. Van der Ham heeft geen nieuwe bronnen aangeboord en heeft vrijwel alleen gebruikgemaakt van een aantal indertijd uitgegeven rapporten en van secundaire literatuur, die over het algemeen niet de laatste stand van zaken weergeeft. Zoals uit bovenstaande commentaar duidelijk is geworden, is het boek ook niet geschikt als overzichtswerk. Daarvoor is het te fragmentarisch en te beperkt. Het heeft er veel van weg dat Van der Ham een aantal restanten van eerder onderzoek heeft gebundeld. Overigens is het, net als *Verover mij dit land*, een fraai vormgegeven publicatie met mooie historische kaarten en afbeeldingen, en prachtige foto's.

Derix, Jan, **Brengers van de boodschap. Geschiedenis van de katholieke missionering vanuit Nederland van VOC tot Vaticanum II** (Nijmegen: Valkhof Pers, 2009, 803 blz., ISBN 978 90 5625 311 0); Sloot, Jan, **Hoe God verscheen in Papoea. Nederlandse franciscanen in Papoea 1937-1987** (Nijmegen: Valkhof Pers, 2010, 416 blz., ISBN 978 90 5625 327 1).

In het postuum verschenen *Brengers van de boodschap. Geschiedenis van de katholieke missionering vanuit Nederland van VOC tot Vaticanum II*, uitgegeven door de Erven Derix, voert journalist Jan Derix de lezer mee langs 1200 jaar missiegeschiedenis van Nederlandse missionarissen buiten Nederland. Het is het magnum opus van Jan Derix, die sinds 1983 materiaal verzamelde en vanaf zijn pensionering in 2001 tot 2008 systematisch aan dit boek gewerkt heeft. Hij levert daarmee niet alleen zijn eigen meesterwerk af, maar ook de eerste integrale, niet naar gebied onderscheiden geschiedenis van Nederlandse (priester-)missionarissen over zo'n lange periode. De lezer krijgt veel contextuele sociaal-maatschappelijke, politieke en religieuze geschiedenis voorgeschoteld, gelardeerd met prominente maar toch ook tamelijk uitzonderlijke Nederlandse geloofsverkondigers als Franciscus Xaverius.

Derix beschrijft hoe Nederland tijdens de Reformatie zelf tot missieland verviel en hoe dit Nederlandse missionarissen beperkingen opleverde, ook in de Nederlandse overzeese gebiedsdelen. Het zwaartepunt van Derix' boek ligt onmiskenbaar op de negentiende en twintigste eeuw. De katholieke heropleving na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 in de tweede helft van de negentiende eeuw en het 'grootte missieuur' in het interbellum zijn enkele Nederlandse achtergronden waartegen Derix de inspanningen plaatst van Nederlandse missionarissen waar ook ter wereld: in Nederlandse overzeese gebiedsdelen in de Oost en in de West, in Scandinavië, in China en Japan, in de Verenigde Staten en Latijns-Amerika. Derix eindigt zijn

verhaal zoals aangekondigd in de jaren zestig van de twintigste eeuw. Niet enkel vanwege het Tweede Vaticaans Concilie, zoals de ondertitel suggereert, maar ook omdat 'met het einde van het koloniale tijdperk de missie haar basis verloor' (vii). Overigens een interessante bewering die hij helaas niet verder uitwerkt.

Derix heeft met dit boek als eerste de integrale, samenhangende beschrijving van het Nederlandse aandeel in de katholieke wereldmissie willen bieden. Zonder wetenschappelijke opdracht of ambitie, maar vanuit een vrije journalistieke benadering met bewondering en aandacht voor vooral de verkondigers, niet zozeer voor hun boodschap. Hij mikte op een breed welwillend en geïnteresseerd publiek, naar eigen zeggen met zijn moeder als metafoor. Hij ziet missie als één van de hoofdkenmerken van de roomse identiteit met de grote Nederlandse inbreng als uitzonderlijk in de wereldkerk. Hij bewondert de missionarissen en heeft willen aantonen dat Nederlandse missionarissen altijd al een uitzonderlijk grote rol in de mondiale missiegeschiedenis gespeeld hebben. Helaas beperkt Derix zich ten bewijze van deze stelling tot een vlot en levendig geschetst tableau van (boven)menselijke inspanningen en heroïsch martelaarschap en laat hij een comparatief perspectief achterwege.

Het is de vraag of het beoogde brede publiek uit de voeten zal kunnen met dit goed leesbare maar niettemin vuistdikke eerbetoon aan de brengers van de boodschap. Het omvangrijke boek leent zich slecht voor grasduinen, omdat de vlotte of te breed geformuleerde hoofdstuktitels als 'Behoud en vernieuwing' zelfs voor lezers die goed in het onderwerp ingewijd zijn aan duidelijkheid te wensen overlaten. Fotomateriaal is gebundeld in enkele katernen, maar niet gerelateerd aan de tekst, onvoldoende voorzien van uitleg en bronvermelding ontbreekt. Derix plaatst zijn waarnemingen wel adequaat in een historische, politieke en sociaal-maatschappelijke context, maar veronderstelt voorkennis van de katholieke wereld uit zijn eigen jeugd – en rekent daarvoor

dus op een slinkend lezerspubliek. Derix blijft vaak dicht bij de door hem geraadpleegde literatuur en gesprekspartners. Het maakt dat dit boek het heroïsche en triomfalistische missiediscours uit het rijke roomse leven ademt en dat contrasteert met de vaak kritische contextuele informatie en met de door Derix in het voorwoord verwoorde historiografische bespiegelingen en daarin geconstateerde lacunes. De getalsmatig grotere groep van missiezusters in het verleden blijft hinderlijk onderbelicht. Maar we moeten niet vergeten dat hij de eerste is die zich gewaagd heeft aan het bundelen van zoveel eeuwen missiegeschiedenis, zonder bijzondere focus op een bepaald gebied of periode of thematische invalshoek.

In de zomer van 2010 verscheen eveneens bij Valkhof Pers een ander boek over missiegeschiedenis, beperkter van opzet en met een duidelijke focus. De socioloog, voormalig franciscaan en oud-missionaris Jan Sloot heeft op verzoek – niet in opdracht – van de toenmalige missiesecretaris van de Nederlandse franciscanen, Theo Vergeer ofm, de geschiedenis beschreven van vijftig jaar missie van Nederlandse minderbroeders franciscanen op Papoea. De Propaganda Fide, onderdeel van het Vaticaan, verantwoordelijk voor missiezaken, had in 1902 aan de Nederlands-Belgische provincie van de missionarissen van het Heilig Hart de eindverantwoordelijkheid voor het toenmalige Nederlands Nieuw-Guinea (later Irian Jaya, en nu Papoea geheten) toegewezen. De franciscanen kwamen op verzoek de missionarissen van het Heilig Hart te hulp in 1937 in Nederlands Nieuw-Guinea en zouden vanaf 1949 een eigen stukje van het territorium toegewezen krijgen: de in dat jaar opgerichte apostolische prefectuur van Hollandia. Daarmee ging in een periode van dekolonisatie een lang gekoesterde wens onder Nederlandse franciscanen in vervulling: een 'eigen' missiegebied in wat vroeger 'onze Oost' was geweest.

Uit het relaas van Sloot komt duidelijk naar voren hoe de franciscanen in dit missiegebied

toegroeiden naar een (eind)verantwoordelijke rol wat betreft de missionering in delen van Nederlands Nieuw-Guinea, zoals de Wisselmeren, de Vogelkop, de Mimika en de Baliemvallei. Sloot maakt dit groeiproces inzichtelijk door zijn boek te voorzien van een heldere indeling in vier perioden. Voor de Tweede Wereldoorlog waren de minderbroeders vooral bezig geweest zich staande te houden in dit moeilijke missiegebied, gekenmerkt door een grote culturele diversiteit. Na dit moeizame begin (1937-1945) kon pas na de oorlog gedacht worden aan uitbreiding (1946-1962), waarbij de franciscanen overigens ernstig rekening moesten houden met andere (protestantse) zendingsgenootschappen in het gebied, Nederlandse ambtenaren en de oliemaatschappij in Sorong. Sloot beschrijft hoe de jaren zestig in veel opzichten een belangrijke cesuur vormden (1962-1971). In politiek opzicht betekende de overdracht aan Indonesië een belangrijke verandering voor de franciscanen die de samenwerking met het Nederlandse gezag als vanzelfsprekend en over het algemeen constructief hadden ervaren. In kerkelijk opzicht betekende het Tweede Vaticaans Concilie 1962-1965 een belangrijk keerpunt, omdat veranderende missieopvattingen door Rome gesanctioneerd en zelfs verordonneerd werden. Missionarissen waren niet langer slechts 'brengers van de boodschap', maar zij moesten nu in dialoog treden met de bevolking om samen met hen, geïnspireerd vanuit hun geloof, op weg te gaan. Ten slotte laat Sloot zien dat de franciscanen zich heroriënteerden op hun franciscaanse zelfverstaan. De nadruk kwam meer te liggen op broederschap en gemeenschapsleven, wat moeilijk was voor missionarissen die zich immers voordien zelfstandig hadden moeten zien staande te houden op eenzame missieposten met een grote nadruk op het werk dat zij deden. Daarbij hadden zij te maken met verschuivingen in het missionarisbestand dat vergrijsde, verkleinde en waar relatief meer broeders (in plaats van priesters) werkten dan voorheen. Al deze veranderingen leidden in de vierde periode tot een

verzelfstandiging (1971-1987). Uiteindelijk moesten de Nederlandse franciscanen, mede vanwege gebrek aan missionarissen, het stokje in 1987 overgeven aan hun Indonesische medebroeders.

Historici hebben de missiegeschiedenis vanaf de jaren zestig over het algemeen maar mondjesmaat behandeld. Vanuit een institutioneel perspectief heeft Sloot het aangedurfd om deze periode te belichten en de veranderingen ten opzichte van de periode ervoor te duiden. De lezer wordt daarbij door hem geholpen door een schematisch overzicht dat weergeeft hoe de franciscanen zich hebben ontwikkeld van missionaris tot medebroeder (386). De overzichtelijkheid die Sloot genereert met dit schema en de indeling van het boek contrasteert helaas hier en daar met het soms wat stroeve proza dat hij hanteert.

De vrijmoedigheid waarmee Sloot te werk ging zal ongetwijfeld aanleiding zijn voor discussies. Hoewel het een charmante knipoo is naar het boek van Geert Mak, kan betwijfeld worden of de titel de lading dekt. Het gaat immers vooral om de franciscanen die de alom tegenwoordige *God bekend wilden maken* aan de Papoea's. Verder hield alleen al de aanvaarding van het verzoek het boek te schrijven risico in, omdat anderen de opdracht al hadden teruggegeven. De onbevangenheid waarmee hij zich op historische bronnen, waaronder veel periodieken, en literatuur heeft gestort en zich op basis daarvan conclusies permitteert zal historici verleiden tot kritiek, maar ook aanleiding geven om de stellingen die hij zelf niet altijd solide onderbouwt te weerleggen of onderzoeken. Net als Derix gaat bijvoorbeeld ook Sloot uit van wisselwerking tussen missie en kolonialisme, een verband dat tot op heden door Nederlandse historici ten aanzien van Nederlandse missiegeschiedenis onvoldoende geproblematiseerd is. Sloot erkent overigens zelf zijn moeilijkheden met het historisch métier en is bescheiden over zijn pretenties.

Sloot en Derix zijn allebei geen professionele historici die zich gewaagd hebben aan historische

beschrijvingen van de werkzaamheid van Nederlandse missionarissen. Daarbij hebben zij veelomvattende onderwerpen en uitspraken voor hun rekening durven nemen, waar historici dat tot dusverre niet hebben gedaan. Ook vertegenwoordigen zij alle twee een betrokkenheid en soms openlijke bewondering, waar veel historici zich heden ten dage om uiteenlopende redenen niet (meer) aan zullen durven wagen. Beide auteurs zijn vanaf hun jeugd in meer of mindere mate in aanraking geweest met missionarissen: Derix bezocht een klein-seminarie; Sloot is zelf als franciscaan missionaris geweest in Japan. Zij missen de distantie die historici met een andere achtergrond of van andere generaties zullen hebben, maar bieden hiermee ook iets unieks en waardevols dat zal gaan verdwijnen: bepaalde vanzelfsprekendheden met en betrokkenheid op het katholieke geloofsleven in een bepaalde periode.

KIRSTEN HULSKER, HUYGENS INSTITUUT
VOOR NEDERLANDSE GESCHIEDENIS - KNAW
EN RADBOUD UNIVERSITEIT NIJMEGEN

Renders, Hans (ed.), *Onder ingenieurs. Biografie & techniek* (Biografische studies; Amsterdam: Boom, 2010, 184 blz., ISBN 978 90 8506 999 7).

Waarom bestaan er zo weinig biografieën over Nederlandse ingenieurs? Deze vraag is de alfa en omega van het boek *Onder ingenieurs. Biografie & techniek*. De maatschappelijke impact van technologie indachtig, oogt de historische aandacht voor de ingenieursfiguur – toch dé technologische producent bij uitstek – op het eerste gezicht eerder aan de magere kant. Zeker in vergelijking met kunstenaars, schrijvers of politici is het lang zoeken naar studies over het zelfbeeld, het wereldbeeld en de levenswandel van de ingenieurs. Een gevarieerd gezelschap van auteurs gaat met deze vraag, of beter nog vaststelling, aan de slag.

In de eerste hoofdstukken wordt gezocht naar verklaringen voor de veronderstelde ondervertegenwoordiging van ingenieurs op de radar van historici en biografen. Verschillende hypothesen worden aangehaald. Zo gaat Eric Berkers bijvoorbeeld na of de ingenieurs nu eenmaal, meer dan anderen, ‘mannen van weinig woorden’ waren, waaraan effectief (te) weinig woorden zijn gewijd? Tot tweemaal toe pleit hij voor nuancering. Ingenieurs waren helemaal niet zo wordschuw als veelal te makkelijk wordt aangenomen. Al hebben biografen van ingenieurs vaak problemen om voldoende niet werk- of techniekgerelateerd materiaal in de archieven te vinden. Bovendien valt het al bij al nog wel mee met het aandeel van ingenieurs in biografische woordenboeken, zoals *Persoonlijkheden* en *BWN*.

Vervolgens staat Klaas van Berkel stil bij de klassieke lezing over ‘The Two Cultures’ die C.P. Snow in 1959 ten beste gaf. Hoewel Snow in werkelijkheid vooral de aandacht wilde vestigen op de kloof tussen arm en rijk in de wereld, zou een andere kloof uit zijn discours snel een canonieke status verwerven. Snow extrapoleerde de brede kloof die in de westerse wereld gaapte tussen de natuurwetenschappelijke en de literaire cultuur, of tussen de natuurwetenschappers en ingenieurs enerzijds en letterkundigen anderzijds. De onderlinge verhouding tussen beide groepen – die in Nederland de alfa’s en de bèta’s zijn gaan heten – zou volgens Snow gekenmerkt worden door onbegrip, onkunde en minachting. Binnen de context van dit boek komt het hierop neer: alfa’s zouden maar weinig zin hebben om over het verleden van bèta’s te schrijven, terwijl deze laatste per definitie eerder vooruit dan achteruit kijken.

In het tweede deel van het boek wordt het geweer van schouder veranderd. De oorspronkelijke, negatieve vraagstelling krijgt een positieve invulling. Door actief op zoek te gaan naar de invloed van verschillende ingenieurs op de Nederlandse samenleving wordt hun historische en maatschappelijke relevantie aangetoond. Een blik op de uiteenlopende casestudies legt onmiddellijk